

Van Den Herd

tijdschrift

van de

HEEMKUNDEKRING DE HEERLIJKHEID OIRSCHOT

=====
Jaargang 17 nummer 2 - mei 2010
=====

Redactie: Clari van Esch-van Hout

Straten 16
tel. 575260

Hanneke v.d.Bogaart-Vugts

Molenstraat 12
tel. 572221

Ans Verhouden - Vermeulen

Snellaertsstraat 16
tel. 572303

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.

ISSN 1387 - 2060

OIRSCHOT IN DE 2^E WERELDOORLOG

Mia van der Steen is bij velen nog bekend van de A&O in Oirschot. Iets meer dan 100 jaar hebben haar ouders een bedrijf aan de Markt gehad in schoenen, huishoudelijke artikelen en levensmiddelen. Na het overlijden van moeder in 1971 heeft ze samen met haar zus Anna de winkel aan de Markt gerund. Momenteel is in het pand een winkel gevestigd van Top 1 Toys.

Zoals voor velen heeft de 2e Wereldoorlog ook veel invloed gehad op het leven van Mia. Daarom heeft zij gedurende enkele jaren een dagboek bijgehouden over de gebeurtenissen, zowel landelijk als lokaal in Oirschot.

Ik heb de aantekeningen overgenomen zoals ze door Mia zijn beschreven, met vermelding van naam en toenaam. Privé-zaken heb ik bewust uit de beschrijving gelaten. Ook de beschrijving kan eventueel confronterend overkomen.

Het dagboek begint al in 1935, maar de aanleiding van de oorlog ligt in een andere tijd, daarom begin ik bij de mobilisatie.

1939

24 aug. De voormobilisatie wordt afgekondigd

4 dagen later om 1 uur is de mobilisatie uitgebroken.

29 aug. De militairen vertrekken naar de verzamelplaatsen.

280 Paarden uit Oirschot moeten ter keuring naar Boxtel en enkele vrachtauto's naar Oisterwijk. Verschillende paarden worden afgekeurd. De andere en ook de vrachtwagens worden voor militaire doeleinden in beslag genomen.

1 sept. De oorlog is uitgebroken tussen Duitsland en Polen. Er wordt ook gestreden om Dantzig.

3 sept. Om 4 uur verklaart Frankrijk aan Duitsland de oorlog. Om 11 uur verklaart Engeland aan Duitsland de oorlog. Daarom worden alle gelovigen uit Oirschot uitgenodigd te voet een bedevaart te houden naar de kapel van O.L. Vrouw van de

H.Eik, gezamenlijk met de geestelijkheid als boetetocht voor de vrede. De opkomst is massaal en uit alle lagen der bevolking zijn de mensen meegetrokken.

- 1 okt. Er is een verbod gekomen om met auto's of motorrijtuigen na 5 uur 's morgens op Zon- en Feestdagen benzine of benzol te verbruiken, behalve voor bussen, artsen en dergelijke voor benzinebesparing.
- 11 nov. De toestand wordt zeer bedenkelijk, men vreest dat Hitler door ons land zal trekken. Er liggen in Oirschot ca. 2200 soldaten in de scholen, in 't Bondsgebouw en KJV-huis en velen bij particulieren. Wij hadden luitenant Louwers van 't 2^e regiment Wielrijderspack en motorrijders.
- sept. De distributie stamkaarten worden aan iedere Nederlander uitgereikt.

1940

- 9 apr. Duitse troepen bezetten Denemarken en Noorwegen. Daarom worden op 7 mei alle militaire verloven ingetrokken in Nederland.
- 10 mei Duitse vliegtuigen verschijnen om 3 uur 's nachts boven Nederland. Duitse stoottroepen trekken Nederland, België en Luxemburg binnen.
- Om 5 uur 's nachts is er in Oirschot machinegeronk en getiktak gehoord van het afweer geschut van de nationale militairen die hier liggen. Ramen en deuren rammelen van het afweergeschut en de bommen die op het vliegveld in Eindhoven vielen.
- Het is oorlog !!! Het is iets wat we nog nooit meegemaakt. De ca. 2500 militairen die 'n halfjaar in Oirschot ingekwartierd geweest zijn, vertrekken voornamelijk op de fiets en met de auto's en motors naar Gorinchem en omstreken. De winkels worden druk bezocht om de nodige en onnodige levensmiddelen in te slaan. Treinen en bussen lopen niet. Fabrieken liggen stil. De leerlingen der kostscholen werden zoveel mo-

gelijk in de nacht en 's morgens vroeg naar huis gestuurd met extra bussen.

11 mei In de nacht van vrijdag op zaterdag zijn veel mensen met de kleren aan te bed geweest. De bedden werden naar beneden gehaald, zodat iedereen bij elkaar was. Men sliep niet veel, maar luisterde naar de radio die berichten doorgeven.

Zaterdag 's morgens rond 7 uur is een Franse pantserwagen even op de Markt geweest. Deze is daarna weer terug gegaan naar Moergestel, waarna hij 's middags weer terug is gereden naar de Belgische grens.

Op de middag trekt een escadrille vliegtuigen over Oirschot, soms wel 15 bij elkaar. In Alphen achter Tilburg hebben ze ca.70 vliegtuigen geteld.

De radio geeft de gehele dag door nieuwsberichten. Op veel plaatsen (waaronder Boxtel) dalen parachutisten, ook gisteren, verkleed in Hollandse militaire kleding.

Een Hollandse soldaat patrouilleert door de straten en waarschuwt de mensen binnen te blijven voor mogelijke granaten of kogels uit de vliegtuigen.

Om 1 uur komt er heel laag een Duitse vliegmachine overgevlogen, waar duidelijk het Duitse oorlogskruis op te zien is. Van ca. 2 uur begint een aanhoudend getrek van Hollandse soldaten, die vooral uit de Peel terugtrekken naar de richting Tilburg. Veel vrachtwagens, motors, fiets en paarden worden in beslag genomen om vlugger achter de waterlinie te komen. 's Avonds om 6 uur laten de Hollandse soldaten dynamiet springen die op de Markt lag en om 7 uur laten ze de bruggen over het Wilhelminakanaal springen, wat een grote slag geeft. Vooral de brug bij H. Termeer die zwaar geladen is met veel munitie. Bij deze actie is Gerard Beysens op slag gedood. Waarschijnlijk kreeg hij een stuk van de brug of iets dergelijks tegen zijn hoofd, toen hij buiten achter het huis stond. Vele huizen zijn stuk, maar rond de markt veelal beperkt tot enkele ruiten.

Rond 9 uur 's avonds komen de eerste Duitse militairen op de Markt aan. Rond 10 uur brachten ze een gewonde Hollandse

militair binnen die een schot had door zijn arm. Er was een Duitse dokter en nog een andere Duitser bij.

Zeer veel mensen uit het dorp trekken gepakt en gezakt de boer op, naar Banisveld, Laageind, Kapeldijk enz.

12 mei Om 6 uur kwamen de Duitsers hun eigen wassen en scheren en de winkels leegkopen.

Vannacht zijn verschillende Duitsers en Hollandse militaire soldaten doodgeschoten, vooral in de Rijkessluisstraat.

Om 8 uur waren ze door de Duitsers opgehaald en meegenomen. Hoeveel precies is niet bekend. Het is een aanhoudend getrek. Men werd suf van de benzinelucht.

De Duitsers hinderen de bevolking niet. Alleen als het eten betreft, dan zijn ze er als de duivel bij. Kalveren worden uit de wei weggehaald of in de wei geslacht; eieren uit de kooien gehaald. Soms koopt men ze ook wel van de boeren en geven er 10 cent per stuk voor, terwijl de prijs 3 á 4 cent is. Ze bestormen de winkels om snoep-chocolade- bonbons- koffie en textielgoederen.

Bij ons kochten ze al het schortengoed en alles wat er voor dienen kon, voor sjaaltjes om de hals. Koffiebonen hebben sommige Duitsers nog nooit gezien. Ze betalen met Hollands, maar meestal met Duits geld. Gewoonlijk taxeren ze de goederen veel hoger in prijs, dan er hier voor betaald moet worden.

Op het marktplein staan achter prikkeldraad gevangengenomen Hollandse militairen als krijgsgevangenen. Ook Jan van Overdijk en Toon Kemps, twee Oirschotse jongens, stonden er bij.

Na de middag was het een getrek van gemotoriseerde troepen en paardenvolk, tenslotte ook voetvolk.

Tegen de avond krijgen bijna alle mensen inkwartiering van Duitsers. In de kamers leggen ze stro om op te liggen slapen. Ze komen zich wassen en scheren en water halen voor de paarden. Als ze wat opgefrist zijn, krijgen ze van de keukenwagens groetensoep die wel erg bleek van kleur is.

De brouwer en de café's worden door de Duitsers tegen geld (wat ze in overvloed hebben, want dat maken ze zelf) van hun bier afgeholpen. Daar hebben ze 't verschrikkelijk op. Wij hadden een kapitein en een luitenant gehad. Van de kapitein mochten we de winkel sluiten, want we konden geen baas blijven over de koffie. Wel wilde hij zelf wat koffie hebben als traktatie voor zijn moeder. We deden dat graag, want anders hadden we zelf ook niets meer gehad.

13 mei (Pinkster maandag) In alle vroegte vertrekken de kapitein en luitenant weer.

Na de middag om 5 uur stort een brandend Frans vliegtuig met 3 personen omlaag, die allen op slag dood zijn. Het gebeurde tijdens een luchtgevecht met meerdere Duitse toestellen.

Het vliegtuig heeft een huisje van Van Nuenen-Allemans aan de Kapeldijk lelijk beschadigd. Een paar meter verder lag het vliegtuig en vele meters uit elkaar de brokstukken. Vele wiken hebben de resten heel veel bekijks gehad van mensen uit Oirschot en ver daar buiten, die naar de kapel kwamen.

De Fransmannen zijn op het kerkhof begraven, de ene was namelijk katholiek. De auto's hebben grote geel/oranje doeken over de cabine of motor liggen als herdenking voor de Duitse luchtmacht.

14 mei Het was op een dinsdag als Nederland capituleert, behalve commando Zeeland. Dit is de Duitsers lelijk tegengevallen, want ze dachten Nederland in één dag te kunnen innemen. Het commando Zeeland heeft nog 4 dagen heftig gevochten. Het getrek van de Duitse troepen is niet meer zo druk en er komen bijna geen vliegtuigen meer over.

De koningin met haar gevolg en regering is uitgeweken naar Engeland, met medeneming van 't goud.

Op de Grebbeberg bij Arnhem is 't felste gevochten van het hele land. Het leek wel een hel.

Ons land is verraden door de Nationaal Socialistische Beweging.

15 mei Er komen nog maar enkele Duitse auto's door Oirschot gereden, verder is het tamelijk rustig. De burgers durven weer meer te fietsen. Eerst werden de fietsen afgenomen door Hollandse soldaten, daarna overal waar ze maar konden door de Duitsers. Op zeer veel plaatsen zijn de mensen bestolen door de voorbijtrekkende Duitse troepen. Alles wat van hun gading was, namen ze mee, vooral uit onbeheerde woningen, waar de mensen uitgevlucht waren. De jurken scheurden ze stuk voor sjaals, de inmaakflessen trokken ze open. Als het niet lekker genoeg was, gooiden ze 't zo weer weg. Ook maakten ze de huisraad onbruikbaar. Vooral linnengoed of textielstof was altijd naar hun zin en namen 't mee. Bij sommige huizen stond een vrachtauto, waar ze inlaadden wat ze konden gebruiken.

Verschillende Hollandse soldaten verkleed in burgerpak komen door Oirschot en keren huiswaarts. Ze zijn herkenbaar aan de slecht passende kleren, sommigen in overalls, ongeschoren. Natuurlijk waren ze schuw en bang, dat ze in Duitse handen zouden vallen.

2 Jongens komen de winkel binnen. We hadden ze goed koffie laten drinken, want ze hadden de laatste dagen niet veel gehad. Daarna hebben we ze allebei een pak meegegeven, zodat ze er weer netjes uit zagen, dan kwamen ze niet zo gauw in Duitse handen. Toch waren we weer blij toen ze gingen, want er kwamen nog veel Duitsers binnen en anders zouden we er moeite mee kunnen krijgen.

16 mei De klok is verzet naar Duitse zomertijd. Dit is 1 uur en 40 minuten vooruit. Nederland behoort immers voortaan tot het Groot-Duitse-Rijk !!!

Het verkeer en de post liggen nog steeds stil, zodoende is er geen aanvoer van levensmiddelen. In Oirschot is dit nog niet zo erg, alleen gist is bij de bakkers niet meer te krijgen en het brood is bijna op. Daarom gaan veel boeren en burgers zelf brood bakken, dus wordt bij brouwer De Kroon natte gist gehaald. Het brood smaakt wel, maar 't is erg zuur.

Iedereen is zo verwend in eten en kledij en andere luxe artikelen, maar het zal wel anders worden.

Er trekken nu enkele auto's, met koperen etensfornuizen voorbij in de richting van Tilburg.

17 mei Door de Bisschop is voor onbepaalde tijd gedispenseerd om op vrijdagen en quatertemperdagen vlees te eten. Ook is er vandaag voor het eerst sinds 't begin van de oorlog weer een krant gekomen. Natuurlijk allemaal Duitse berichten van het Duitsch Nieuws Bureau.

19 mei Zeeland heeft zich overgegeven. Vannacht en overdag trekken een partij auto's met kleine kanonnen naar Duitsland terug. Vele families weten reeds waar hun soldaten zijn, zeer veel in de waterlinie. In de omstreken van Dordrecht hebben ze veel last gehad van NSB-burgers die op Hollandse soldaten vanuit de huizen schoten.

20 mei We krijgen inkwartiering van 2 Duitse soldaten. Veel Hollandse soldaten worden naar Duitse krijgsgevangenkampen vervoerd. Er komt nog steeds geen post in Oirschot.

21 mei De eerste Hollandse soldaten, voornamelijk afkomstig uit Zeeland, keren terug naar hun woonsteden. Ze moeten zich eerst in Den Bosch afmelden. Ze worden onderweg toegeluicht en met limonade en versnaperingen verrast.

22 mei Voor de eerste keer wordt er weer post bezorgd in Oirschot.

23 mei Het Nederlandse leger wordt gedemobiliseerd.

Men mag niet naar buitenlandse zenders luisteren of berichten verspreiden van buitenlandse zenders.

28 mei België geeft zich over.

29 mei Pastoor de Vries is 25 jaar priester. De Congregatie geeft hem een smyrnakleed voor het Maria-altaar. Het is door de Congregatisten zelf geknoopt en kostte ca. f. 200,00.

Dr. Arthur Seijss Inquart aanvaardt zijn ambt als rijkscommissaris voor het bezette gebied Nederland. Op 11 maart 1938 zou hij Oostenrijk hebben verraden.

3 juni Enkele Oirschotse mannen komen terug uit Oostende (B) en Calais (Fr). Ze zijn met vooruittrekkende troepen daar terecht

- gekomen. Het zijn Jos van Woerkum, Dorus Roozen en Cornelis Smits.
- 9 juni 20.000 Hollandse krijgsgevangenen keren terug uit Duitsland. Ongeschoren en met zwart ondergoed aan, worden ze met groot enthousiasme bij Zevenaar en andere grensplaatsen verwelkomd. Een leger kappers staat klaar om van hen toonbare mensen te maken.
- 10 juni Italië verklaart de oorlog aan Frankrijk en Engeland. Noorwegen geeft zich dan over.
- 16 juni Frankrijk capituleert. Het wapenstilstandsverdrag wordt op 22 juni in Frankrijk ondertekend.
- 28 juni Rusland stelt een ultimatum aan Roemenië, die dit ook inwilt.
- 3 juli De opperbevelhebber van het Nederlandse leger: Winkelman wordt in krijgsgevangenschap naar Duitsland gebracht. Ook verschillende priesters, o.a. rector Rooijackers uit Den Bosch zijn al gearresteerd.
In Eindhoven leggen de werkelozen ondergrondse hangars aan op het vliegveld, wat geregeld door Engelse vliegtuigen wordt gebombardeerd.
- 11 juli De reserve en dienstplichtige militairen uit de weermacht worden ontslagen en kunnen, als ze anders werkloos zijn, in de Opbouw Dienst gaan werken. Deze Opbouw Dienst staat onder leiding van majoor J.N. Breunesse.
- 24 juli De Nederlandse Unie wordt opgericht door het driemanschap: Professor de Quaij, Mr. Linthorst Homan en Mr. Van Eindhoven
- 2 sept. Op 't Molenheike zijn 3 bommen gevallen.
- 3 sept. Auto's mogen van 10 uur 's avonds tot 4 uur 's morgens niet meer rijden.
In de kuststrook mag op die tijd niemand meer op straat komen. Verschillende hooggeplaatste personen worden van hun ambt ontheven en vervangen door NSB-ers.
De Duitse troepen die hier doortrekken hebben tamelijk groen riet op de auto's liggen om ze te camoufleren.

Op het jeugdwerklozenkamp in de Witte Bergen zijn van nacht 2 bommen gevallen.

In de raadselder moet iedereen van 15 jaar en ouder zijn identiteitsbewijs persoonlijk afhalen.

27 sept. Er wordt aangegeven dat bewoners ten westen van de spoorlijn Den-Bosch/ Eindhoven-Valkenswaard na 10 uur 's avonds niet meer op straat mogen komen.

12 okt. Door de Duitsers zijn er 13 bommen gegooid in de Witte Bergen. Hierbij is een jongen gedood.

21 okt. Er zijn brandbommen gegooid op Den Heuvel. Waarschijnlijk is dit gedaan door Engelse militaire vliegtuigen. Bij deze aanval is een meisje van Koppens gedood, doordat een brandbom door het dak in het bedje is gevallen waar op dat moment 3 kinderen lagen.

Tussen Soethout en 'De Reizende Landman' (een café vooraan in Oostelbeers) ligt een schijnvliegveld waar door de Duitsers honderden bommen gegooid worden, die ze over hebben van hun vlucht naar Engeland. Ze zijn dan lichter en proberen zo de terugtocht naar Duitsland te kunnen maken. Er staat ook afweergeschut wat door de Duitsers druk wordt gebruikt, als de Engelse vliegtuigen een eind weg zijn. Voor zover bekend is gedurende de hele winter geen enkel Engels vliegtuig afgeschoten.

28 okt. Italië verklaart de oorlog aan Griekenland.

25 okt. Ca. 80 Duitse soldaten worden met ca. 120 paarden in Oirschot ingekwartierd. Wij kregen een onderofficier.

1 nov. In geheel Nederland mag niemand 's nachts tussen 24:00 uur en 4:00 uur in de open lucht komen.

14 nov. 's Nachts is er een ontzettende stormwind geweest. Er is veel schade aangericht. Er zijn veel pannen van de daken gewaaid.

5 dec. Om precies 12:00 uur worden er 3 bommen gegooid achter mulderke Peters in de Koestraat. Er waren geen burgers getroffen. De Montessori ligt vol Duitsers.

Voor de 1^e keer is er een luchtalarm. Dan mag niemand buiten komen, totdat de sirene weer loeit, want dat betekent 'gevaar geweken'.

De stukken steen die langs de kanaalkant liggen waren weggevlogen tot in de Nieuwstraat en bij de put van 't Begijnhof in de Gasthuisstraat. Een hele kei was bij Wagemans op de Markt in de w.c.-put terecht gekomen. Zo'n druk zit er achter, waar de bommen terecht komen.

Ongeveer alle ramen van de voorkant van 't klooster waren stuk, ook zeer veel bij de mensen in de Koestraat en Heuvel. Bij Peters was ook het dak stuk. Bij Kuipers zijn zeker 3 grote winkelruiten bij verschillende bomaanvallen stuk gesprongen deze winter.

dec. Het wordt steeds moeilijker om vlees te kopen. In begin december was het al enkele weken niet meer mogelijk om aan vlees te komen, hoeveel bonnen men ook heeft. Vanaf 7 december en ook de week daaropvolgend is in het gehele land geen vlees te krijgen. Veel mensen die zelf varkens gemest hebben mogen er 1 of meer, naar gelang het huishouden groot is, slachten na inlevering van de vleesbonnen. Daarom worden veel varkens en kalveren door de slagers frauduleus geslacht. Ieder gezin dat ook maar enigszins kan, zorgt ervoor dat men iets in de kuip heeft. De prijzen voor vette of geen vette varkens bedraagt 80 cent tot 1 gulden per pond. Het smokkelslachten gaat in Oirschot goed omdat er geen strenge controles zijn.

1941

jan. Alle radiobezitters zijn verplicht 9 gulden belasting te betalen, wat ze kunnen doen door giro-overstorting per 3 maanden of per maand door het plakken van 1 zegel. Veel mensen doen 't per maand, omdat ze bang zijn dat ze misschien geen heel jaar meer hoeven te betalen. Veel mensen hopen dat 't vlug gedaan zal zijn met de oorlog. Gas en elektriciteit mag op 100% gebruikt worden van 't vorig jaar. De radio-

omroepen Katholieke Radio Omroep, VARA en alle anderen staan onder staatsbeheer.

15 febr. Het Katholieke dagblad 'De Maasbode' verschijnt niet meer.

De commissaris van de provincies Utrecht en Limburg worden van hun ambt ontheven. Daarvoor in de plaats komen N.S.B.-leden. In Limburg komt de bekende Graaf Marchant d'Ansembourgh, ook 'n voorman van de nazi-partij.

25 febr. In Amsterdam, Haarlem en 't Gooi wordt een algehele staking gehouden als protest tegen de Jodenvervolging door de Duitsers.

1 mrt. Iedereen die in gemeenschap leeft, dit zijn o.a. kloosterlingen, krijgt 40% minder onderwijs.

2 apr. Alle bescheiden en financiën van de verkenners worden in beslag genomen en verzegeld. Het is zeker te Engels?

6 apr. (palmzondag) De Duitsers verklaren de oorlog aan Joegoslavië en aan Griekenland.

De Joegoslaven worden op 11 april door de Hongaren aangevallen.

10 mei Rudolf Hess (de 2^e plaatsvervanger van Hitler) vliegt naar Engeland. De reden hiervoor is onbekend.

13 mei Het 'Katholieke Dagblad' is verboden.

26 mei Er wordt voor de periode van 6 maanden een verplichte arbeidsdienst ingesteld voor jongens en meisjes van ca. 19 jaar oud.

mei 1 of 2 Keer per maand wordt een collecte gehouden in alle plaatsen van Nederland voor de 'winterhulp'. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van intekenlijsten of speldjesverkoop tegen 20 cent per stuk. De Burgemeesters zijn de verantwoordelijke directeuren.

In Oirschot is het laatste halfjaar een aanzienlijk bedrag uitgedeeld aan de armen, minder dan er is opgehaald. De mensen vertrouwen het niet erg. Men is bang dat een gedeelte van het geld gebruikt wordt om de kas van de N.S.B. te spekken.

19 juni Er komt een verordening dat vóór 10 augustus al het koper, tin/lood en nikkel moet worden ingeleverd. In Oirschot is er nog heel veel antiek koperwerk. Veel mensen leveren een

heel klein beetje in. Het zal wel gebruikt gaan worden voor oorlogsmateriaal als het is omgesmolten. Men stopt het meeste in de grond of verstopt het elders. Daarom zegt men wel dat: ‘het toppunt van netheid is, iedere week het koperwerk uit de grond halen en poetsen’.

22 juni Duitsland en Italië verklaren de oorlog aan Rusland en vallen dit land ook aan. Duitsland heeft nu in totaal 2400 km. oorlogsfront.

30 juni Alle afbeeldingen van de leden van ons Koninklijk huis moeten worden verwijderd uit de openbare gebouwen. Als tegenprestatie ziet men bij sommige burgers foto's van de Koningin of Prinses Juliana met Prins Bernhard en hun kinderen in de huiskamers hangen, iets wat men vroeger maar zelden zag.

juli Het dragen van oude militaire uniformknopen met de Nederlandse Leeuw is strafbaar, evenals het dragen van uitgezaagde dubbeltjes en kwartjes met de afbeelding van de Koningin.

16 juli ‘De Unie’, het weekblad van de Nederlandse Unie wordt voor 6 weken verboden en op alle postkantoren in beslag genomen.

17 juli ‘De Jonge Wacht’, een jongens jeugdbeweging van 12- tot 16- jarigen wordt verboden.

25 juli Op verschillende plaatsen in ons dorp hangen pamfletten aangeplakt van ‘Het Comité van Verzet’. Het zijn gestencilde papieren waar o.a. in staat: “We erkennen alleen de wettige regering in Londen, we houden vast aan het Oranje Huis. We willen geen nieuwe regering onder leiding van de N.S.B. of met medewerking der Nederlandse Unie. We staken als het toch zou gebeuren. Alleen bakkers, slaggers, groenten- en kruidenierszaken zijn geopend, doch brengen niet thuis enz.” Ditzelfde manifest wordt op 27 juli weer opgeplakt nadat van Gemeentewegen het 1^e manifest was verwijderd.

juli Oud-Minister Dr. Colijn wordt gearresteerd, samen met 60 leden van zijn ‘Anti Revolutionairen Partij’.

- 25 juli Een zekere Ouwering uit Tilburg (een leider der N.S.B.) houdt een spreekbeurt op de markt in Oirschot voor Politie en.....BOMEN.
Ruim 200 toeschouwers waren eerst op de markt tijdens de muziek van een grammofoon, maar toen hij begon te spreken gingen allen weg, prachtig toch !!!!!
Er waren zo'n sterke luidsprekers bij, dat hij in de hele kom te horen was (niet verstaanbaar).
Enkele N.S.B.-ers van buiten Oirschot waren er natuurlijk ook op de markt, doch geen enkele man is officieel bekend als N.S.B.-er uit Oirschot.
Toen hij klaar was met spreken was de markt weer zo vol volk, wat waren ze kwaad. Op de Oude Grintweg is na afloop een Boxtelse N.S.B.-er Poulsen door Oirschotse jongeren afgeslagen en niet zo zuinig.
- 27 juli Het wordt verboden om het speldje van de Nederlandse Unie te dragen. De leden van de R.K.Werkliedenbond gaan automatisch over naar de N.V.V. (Nationale Vak Vereniging) tenzij ze vrijwillig bedanken (wat ze bijna allemaal deden).
- 3 aug. Een zeer duidelijke brief voorgelezen in alle kerken van het Nederlandse Episcopaat in verband met de opheffing van de R.K. Werkliedenbond. De N.S.B. wordt zo op een mooie manier aan de kaak gesteld. Diegene die lid blijven van de N.V.V. worden de H. Sacramenten geweigerd. Het was muisstil in de kerk.
- 1941 Op 3 augustus wordt in de Vier Uitersten een Oirschots meisje (Nelly Leurs) door haar vrijer (een oud-Militair uit Goes) vermoord.
- 13 aug. Bepaald wordt dat met ingang van 1 september de Provinciale Staten en de Gemeenteraden buiten werking gesteld worden. De burgemeesters en wethouders zijn van dat moment af alleen bestuurders van de Gemeente.
- aug. Ca. 60 tijdschriften verschijnen niet meer wegens paperschaarste. Het zijn o.a.: Missietijdschriften, Engelbewaarder, Roomse Jeugd, Kleuterblaadje, Familieblaadje, Studie-maandbladen, etc.

- 10 sept. Alle studenten van het Groot Seminarie uit Haaren moeten naar huis. Het huis is opgeëist door Seyss Inquart, later blijkt voor concentratiekamp.
- 14 sept. In de kerken wordt weer een brief voorgelezen van de Nederlandse Bisschoppen, over het stopzetten van zeer veel tijdschriften. De Nederlandse Boeren en Tuinders bond heeft een N.S.B.-commissaris als hoofd gekregen. De R.K. Onderwijzersbond hetzelfde.
- De brief ging ook tegen het communisme. Op straffe van het weigeren van de Heilige Sacramenten moet men als lid van bovengenoemde vereniging bedanken.
- 1 nov. Per die datum worden 'Het Huisgezin' en de 2 Provinciale dagbladen verschijnend in Den Bosch wegens papierschaarste verenigd onder de naam Noord-Brabantsche Courant.
- 19 dec. Bij het 10-jarig bestaan van de N.S.B. maakt Antoon Mussert als leider van de N.S.B. bekend dat de N.S.B. de enige geoorloofde politieke partij is in Nederland.
- 6 dec. In de bevolkingsboekhouding van Nederland is de 9 miljoenste inwoner vastgesteld.
- 8 dec. Japan verklaart de oorlog aan Amerika en Engeland. Nederland verklaart de oorlog aan Japan.

1942

- 1 jan. Oirschot heeft ca. 5800 inwoners.
- Op die dag worden zinken stuivers in omloop gebracht.
- 18 jan. Naast de al uitgebrachte zinken stuivers, komen ook zinken munten uit van 25 cent, 10 cent, 2,5 cent en 1 cent. Er is een groot gebrek aan zilveren pasmunt. De nieuwe munten zijn natuurlijk zonder Koningin of Leeuw.
- 30 jan. Jhr. Frederick M.W. v.d. Does de Willebois, oud burgemeester van Wateringen overlijdt in het Gasthuis. Hij is 81 jaar geworden. Op 3 februari om 11:00 is de uitvaartmis gehouden in de St. Petrus Banden kerk. Hij heeft gewoond op 't Schoonoord, wat de laatste tijd een vervallen grootheid was, maar nu weer wordt hersteld.

- 13 febr. Bepaald wordt dat alle straten en pleinen met namen van levende leden van ons Koninklijk huis van naam moeten worden veranderd. Het Wilhelminakanaal dat door Oirschot loopt heet voortaan : 'Het kanaal van de Zuid Willemsvaart naar de Donge'
- 1 mrt. De Nederlandse regering in Londen vraagt om vandaag een biddag te houden voor ons Indië voor de vrede. Velen gaan naar de kapel van de H.Eik, ondanks de sneeuw en slecht wegdek.
- 15 febr. Tot nader order mag geen bier meer worden afgeleverd i.v.m. brandstofbesparing.
- febr. De gehele maand februari heeft de jongensschool in de kom stil gelegen vanwege kolenschaarste. Ook de school in Straten en Spoorдонk. Zeer veel mensen hebben gebrek aan steenkolen en hout. Schoenbonnen zijn bijna niet te bemachtigen en als men er een heeft gekregen, moet men nog afwachten of de schoenwinkels de geschikte maat hebben. De klompen zijn geweldig in gang, niet alleen boerenmensen dragen ze, maar ook de burgerij.
- 8 febr. Er wordt bekend gemaakt, dat 4 broers uit Geldrop een Duitse soldaat hebben vermoord. Twee broers zijn hiervoor op het vliegveld in Eindhoven gefusilleerd, beide anderen zijn gevangen gezet.
- 9 mrt. Het Nederlands Indische leger capituleert.
- mrt. De Engelse radio zendt in de Nederlandse taal. Uitgezonden wordt o.a. :Nieuwsberichten, Radio Oranje en Brandaris voor Nederlandse zeevarenden.
- mrt. Vanaf 8 januari tot 13 maart is er sprake van een zeer strenge winter met veel sneeuwval en 's nachts soms wel 23 graden vorst. En dat terwijl er veel mensen zijn zonder brandstof, niet voldoende vet en slecht brood. Op de dorpen kan men zich nog wel redden, maar in de steden Tilburg en Eindhoven komen andere berichten. Men komt van heinde en verre om levensmiddelen en bonnen te kopen. Enkele voorbeelden: voor 1 kaasbon betaalt men 10 cent (voor 1 ons); voor een weekrantsoen brood betaalt men 90 cent; voor tarwe betaalt

men 60 gulden per 100 kg, terwijl de regeringsprijs slechts ca. 13 gulden bedraagt. Voor een suikerbon betaalt men 1,25 gulden (voor 1 kg). Sigaren, sigaretten, tabak en shag zijn zo goed als niet meer te koop. Wel ruilen tegen spek, ham, graan of boterbonnen is nog mogelijk. Deze ruilhandel is het meest funest voor de fabrieksmensen.

17 mrt. Alle stands- en vakorganisaties van de middenstand worden geliquideerd.

mrt. Er wordt door de regering bepaald dat mijnwerkers 1 zondag per maand moeten werken in de kolenmijnen om de productie op te voeren.

27 mrt. Tot 15 april komen 15 Rotterdamse meisjes naar Oirschot om wat bij te komen met eten en slapen.

19 apr. De Nederlandse Bisschoppen laten een duidelijke brief aflezen vanaf de kansel, om de ouders maar ook de jongelui aan te sporen om niet bij de Arbeidsdienst aan te sluiten, daar dat geheel op Nationaal Socialistische grondslag is opgebouwd.

apr. Veel kostscholen en kloosters worden in beslag genomen voor Duitsers, die van het front komen uit Rusland.

apr. Met Pasen worden de credenstafel en de 3 stoelen in gebruik genomen die in het priesterkoor geplaatst zijn, gemaakt door de Oirschotse stoelenfabriek 'Meeuwis'.

apr. De Jodenster wordt ingevoerd.

4 mei Voor een Duitse krijgsraad worden ca. 430 personen veroordeeld voor spionage, en het bezit van wapens of ontplofbare stoffen. Hieronder zijn ook vele intellectuelen, waaronder de burgemeester van Wouw: Louis Termeer, Oirschottenaar van geboorte.

31 mei In de afgelopen nacht zijn ca. 1250 Engelse vliegtuigen opgestegen om Keulen en het Ruhrgebied aan te vallen. Een groot gedeelte van deze vliegtuigen is ook over Oirschot gevlogen.

10 juli Men kreeg het bericht dat de gehele rechtervleugel van het groot klooster der zusters Franciscanessen ontruimd moet worden. O.a. de kweekschool, naaischool, lagere klassen en bewaarschool. Deze lokalen worden leeggehaald waarbij men geholpen werd door vele mensen uit het dorp.

- 11 juli Men ontvangt het bericht dat er geen mensen komen en dat de ontruiming voor niets is geweest (het is niet bekend of de ontruiming pesterijen waren, of dat de lokalen bestemd waren voor de ca. 1000 Nederlanders die als gijzelaars vast waren gezet).
- 13 juli Door de Wehrmachts Feldhaber Fr. Christiansen is een lijst vrijgegeven met Nederlanders, die gevangen zijn gezet in verband met de beveiliging van zijn eigen militaire opdracht. In de lijst is ook een inwoner uit Oirschot genoemd, nl: F.J.M. Roelvink, dierenarts te Oirschot. Iedere week worden pakketten verstuurd naar Haaren, waar hij gevangen zit. De Oirschotse rijvereniging, waarvan Roelvink het hoofd was, moet om beurten een brood en boter geven. Ook Kapelaan Janssen wordt niet vergeten, want die heeft veel voor Oirschot gedaan, gedurende 4 jaar, dat hij hier Kapelaan is geweest.
- juli De Duitsers hebben voor hun doeleinden veel herenfietsen nodig. Ze worden onderweg overal in beslag genomen, of huis aan huis opgevorderd. In Boxtel heeft men op deze manier ca. 700 stuks meegenomen. In Oirschot ziet men eind juli niemand meer met een fiets, of het moet een heel slechte zijn. De bruggen zijn inmiddels alweer 14 dagen volgeladen met munitie en streng bewaakt door Duitse soldaten. Verwachten ze Engelsen??????
- 24 juli Er komt een verordening dat alle metalen voorwerpen worden verbeurdverklaard, zoals kerkklokken, melkbussen, walsen, bierleidingen, brouwerijketels en elektrische leidingen, voor zover ze zich niet binnenshuis bevinden.
- 26 juli Een brief wordt in de kerk voorgelezen van het Nederlandse Episcopaat, welke stelling neemt tegen de Jodenvervolging.
- 19 aug. Er is een verordening uitgevaardigd waarmee georganiseerde jeugdbewegingen worden opgeheven.
- 23 aug. Brazilië verklaart de oorlog aan Duitsland en Italië.
- 25 aug. 2 Oirschotse vrouwen van Adr. en Piet vd Heijden, beiden uit Spoordonk, in Den Haag vastgehouden. Een van hen had 1 pond boter verkocht voor 11 gulden, de ander een boterbon

voor 5 gulden 75 cent. De bonnenhandel tiert daar welig. Men biedt voor 100 kg. verse rogge 40 gulden. De oude rogge wordt opgekocht voor België en de Duitsers voor 100 gulden per 100 kg. Veel boeren houden zelf eieren en melk achter om zelf kaas te kunnen maken en dan duur te verkopen. Verschillende boeren mogen zelf niet meer dorsen, maar er komt een loondorser, die het voor hen doet. Dan valt er niets achterover te drukken, tenzij ze eerst de rogge over de ladder getrokken hebben.

- aug. In augustus is er door onbekenden een bericht aangeplakt bij Hotel de Zwaan, maar de veldwachter moest dit van de burgemeester verwijderen. De humoristische tekst luidt: “Een grote Italiaanse eenheid slaagde er in, na lange zware strijd bij het front van Tobroek een vijandige wielrijder tot afstappen te dwingen. Het voorwiel werd tot de grond toe vernield, terwijl op het verlies van zijn achterwiel kan worden gerekend. De stuurstang bevindt zich in Italiaanse handen. De bel werd door de afdeling stormtroepen tot zwijgen gebracht, terwijl om het frame verwoed werd gevochten. De dynamo en spatborden werden, dankzij onze pantser afweerbatterijen eveneens vernield. Buitgemaakt werden een ventielslang en een reflector. De luchtmacht had in dit succes een groot aandeel, doordat een escadrille bommenwerper de kettingkast onklaar wist te maken. Vermeld moet worden het dapper optreden van onze soldaat SLAFEIN, die met gevaar voor zijn eigen leven een gaatje in de achterband wist te prikken”.
- 5 sept. De gangbare zilveren en bronzen munten zijn buiten omloop gesteld. Diegene die zijn munten niet inlevert kan veroordeeld worden tot 6 maanden hechtenis en verbeurdverklaring van het geld. Slechts weinigen gaven hieraan gehoor.
- 27 sept Er is na 4 jaar eindelijk weer kermis in Oirschot. Om 21:00 uur 's avonds wordt de kermis gesloten vanwege de verduisteringsvoorschriften.
- 2 okt. Er valt een bom in Spoorдонk, waarbij enkele huizen worden beschadigd. Ook een ruit van de kapel van de H.Eik.

- 16 okt. In de voorgevel van het parochiehuis een beeltenis van de H. Vincencius geplaatst.
- 23 nov. Wegens papierschaarste wordt de krant steeds kleiner. Voortaan komt er maar 1 blad.
- 25 nov. Om 10:45 uur komt de laatste bus naar Oirschot. Er mogen geen bussen meer rijden, vanwege een tekort aan gas. Diegene die Oirschot uit wil, moet met de fiets of te voet.
- 27 nov. Er worden 9 nieuwe bomen aangeplant op de markt.
- 27 nov. Alle kerkklokken worden gevorderd. Er wordt een verdeelsleutel opgesteld zodat niet alle historische klokken verloren zullen gaan.
- 27 nov. De Franse vloot is geëxplodeerd, na aankomst van de Duitse marineofficier te Toulon.
- 28 nov. Het Franse leger wordt gedemobiliseerd.
- 1 dec. De expressenbestellingen worden afgeschaft.
- 2 dec. Een verordening wordt opgesteld ter bescherming van de jongeren. Hierbij geldt dat jongeren onder 20 jaar niet zonder geleide op straat mogen komen. Personen onder 16 jaar mogen niet zonder geleide worden toegelaten in cafés en restaurants. Ook komt er een verbod voor verkoop van alcoholische dranken aan jongeren onder 18 jaar. Roken onder 18 jaar en gebruikmaking van speelapparaten is ook verboden op straffe van een geldboete of gevangenisstraf. Deze regeling geldt niet voor leden van de N.S.B. of Nat. Soc. Arbeiderspartij.
- 6 dec. Om 12:30 uur wordt Philips gebombardeerd. Er is veel schade rond Den Demer en er zijn vele doden en gewonden te betreuren. Ook de Catharinakerk en het ziekenhuis zijn getroffen. De branden worden bestreden door Nederlandse en Duitse brandweerwagens.
- 6 dec. In de afgelopen nacht werden de kolenmijnen gebombardeerd. Op vele plaatsen is er geen gas meer te verkrijgen, zodat men in de steden niet meer kan koken. Ook mogen de auto's niet meer tanken.
- 20 dec. De hele avond wordt er flink geschoten en er zijn Engelse vliegtuigen in de lucht.
- 23 dec. De klokken worden voor het laatst geluid bij uitvaarten.

- dec. Met Kerstmis mogen er geen klokken worden geluid tijdens de nachtmis, maar wel voor de 2^e en 3^e H.Mis en het lof.
- 27 dec. Op het Gemeentehuis wordt het bericht ontvangen dat alle jongens tussen 21 en 25 jaar zich moeten opgeven.
- 29 dec. Om 15:45 uur luiden de klokken voor het laatst. Op 30 december zullen ze uit de kerktoren worden gehaald. Ook op de 30^e hebben de klokken nog geluid en wel om 08:15 uur. Daarna zijn er 10 vreemde mensen begonnen met het verwijderen van de klokken uit de toren.
- 31 dec. Om 11:00 's ochtends heeft de klok voor het laatst geslagen. De 2^e klok is er inmiddels ook al uitgehaald. Wat is het vreemd om geen klok meer te horen slaan. Het is een treurig einde van 1942.

1943

- 4 jan. Voor de eerste keer zijn 3 jongens naar de Arbeidsdienst moeten. Ook op deze dag is mevr. De Goei overleden. Het is de eerste, die zonder klokkengeluid begraven wordt. Wel kan het Angelusklokje worden gebruikt, want dit weegt minder dan 35 kg. Ook op de 4^e januari is de 3^e klok naar beneden gehaald, de 4^e klok volgt op 5 januari.
- 5 jan. Ook het klokje uit de Protestantse kerk wordt weggehaald.
- 12 jan. Om 11:30 's ochtend hebben de rovers en dieven alle kerkklokken van de St.Petruskerk en het klokje van de Gereformeerde kerk op een vrachtauto naar de richting van Tilburg vervoerd.
- De 4 klokken dateerden uit 1696, 1735, 1750 en 1911 en waren rijkelijk voorzien van ornamenten en opschriften. Van de eerste klok die verwijderd was hebben jongelui nog kans gezien enkele koperen letters van de klok te slaan, voorstellende de naam van de kerk en gemeentebestuur.
- De vraag is of we de klokken nog ooit zullen terugzien.
- 20 jan. Er wordt bekend gemaakt dat aanstaande geestelijken geen vrijstelling van de arbeidsplicht krijgen. Studenten kunnen wel uitstel aanvragen voor de duur van hun studie.

- 6 febr. Er komt een proclamatie van de Nederlandse regering in Londen om alle handelingen van de Duitsers die erop gericht zijn de Nederlanders te treffen, tegen te werken. Ontheffing wordt gegeven voor handelingen, die de Nederlandse bevolking zelf raken, zoals voedselvoorziening en hygiëne.
- febr. In februari is men begonnen met het afkappen van de pilaren in de kerk aan de buitenkant van het priesterkoor. Een gedeelte is hardsteen, het ander is gewone steen. De deur van de sacristie van de H.Geestelijken hebben ze ook onder handen genomen. Daar is nu een klein stukje zacht hout in. Rond 1800, toen ze de kerk weer hebben teruggegeven aan de katholieken, was er ingebroken. Toen had men een stuk uit de deur gezaagd of geslagen. Er zal nog meer veranderd worden onder leiding van de monumentenzorg.
- 26 febr. Er is in Best een Engels vliegtuig neergestort.
- 28 febr. In Oirschot zijn op verschillende plaatsen brieven aangeplakt, om te staken, omdat er verschillende jongens weg moeten. Hiervan is gelukkig niets gekomen.
- mrt. Voor 1 april moet iedereen de briefjes van 1000 gulden en 500 gulden op het belastingkantoor inwisselen. Veel mensen kunnen ze echter niet verantwoorden en raken daarom het geld kwijt.
- 29 mrt. Hier in de parochie een plechtige rouwdienst gehouden ter nagedachtenis aan Zijne Excellentie Mgr. A.F. Diepen.

Hierna stopt Mia met het bijhouden van haar dagboek. Wat de reden hiervoor is weet ik niet.

Simon van der Steen

DE MORTELEN

Deze keer een ander soort artikel dan de lezers van mij gewend zijn. Geen artikel over een onderwerp dat gebaseerd is op archiefonderzoek, maar een dat gebaseerd is op eigen kennis door ervaring en herinneringen. Geboren en lange tijd getogen op het Laageind, op zo'n honderd meter van de Mortelen, moet mij namelijk iets van het hart.

De laatste tijd kom je regelmatig de naam **De Mortelen** tegen. De naam van een gebiedje, waar voor een tiental jaren terug bijna niemand ooit van gehoord had, dat men ook niet wist te liggen, laat staan dat men er ooit geweest was. Op enkele mensen na, die in de buurt woonden, of boeren die er een perceeltje hadden liggen. Tegenwoordig echter hebben velen de mond vol over de Mortelen, waarschijnlijk zonder dat men precies weet, waar men het over heeft. Je leest er over in weekbladen, in natuurbladen, in reclameblaadjes, het komt zelfs over de radio. Er zijn Mortelenboeren, je hebt Mortelenprodukten, er liggen cafés in de Mortelen enz. enz. Mortelen is het toverwoord. Dat brengt geld in het laatje. Echter.... men 'mortelt' maar raak tegenwoordig. Vanaf Hedel tot halverwege Best schijnt men nu zelfs in de Mortelen te wonen. Ook de makers van de nieuwe plattegrond van Oirschot hebben er klaarblijkelijk geen raad meer mee geweten en de Mortelen tegen/in Heerebeek en de Woekerd neergelegd. Om te voorkomen dat direct heel Oirschot in de Mortelen ligt en niemand over tien jaar meer weet wat de Mortelen echt zijn en waar dat gebiedje precies ligt, wil ik door middel van dit artikel proberen de Mortelen tot zijn ware proporties terug te brengen. Daarbij eerst voor alle duidelijkheid: er staat geen café en er woont geen enkele boer in de Mortelen. Hij zou er de kost niet kunnen verdienen. Hij zou er met zijn machinerieën zelfs niet kunnen komen. Het is er te nat en er lopen geen doorgaande wegen, paden of zelfs stegen door. Je kunt er door verschillende steegjes wel te voet inkomen, maar je loopt geheid vast in een wei, een bosperceel of ander houtopstand. En als je er niet van houdt om over greppels en sloten

te springen of onder prikkeldraad door te kruipen en schrammen op te lopen, zul je op je schreden terug moeten keren.

Waarschijnlijk staat er maar één boerderij, en dan nog precies op de rand van de Mortelen, waar al lang niet meer geboerd wordt, want de laatste boeren – twee vrijgezelle broers - hebben een kwart eeuw geleden al elders hun heil gezocht en zijn ondertussen overleden.

De Mortelen dus (meervoud of enkelvoud, het kan allebei.)

Dit gebiedje ligt verscholen in een groter gebied dat ruwweg begrensd wordt door vijf doorgaande wegen of stegen, namelijk, de Termeijdesteeg, de Oude Steeg, de Oude Grintweg, de Smalzij en de Lopensestraat. Ergens daar binnenin liggen de Mortelen. Het is een laag gelegen gebiedje, waarvan de bodem uit leemachtige grond bestaat, zodat het water er moeilijk in kan wegtrekken, maar bovendien wordt het omgeven door hogere gronden, zodat de Mortelen als het ware in een ‘zonk’ ligt, waar het water wel in kan, maar er slechts door enkele lopen uit kan.

Die hogere gronden zijn:

1 De Meijenheuvel - het woord heuvel zegt al genoeg - aan de kant van de Termeijdesteeg.

2 Het Schoom (met de oo van ‘door’)aan de kant van de Oude Steeg. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke naam ‘het Schom’. Zo kom ik het tenminste tegen in archieven. En als men daar een perceeltje heeft, noemt men dat ‘het Schommeltje’. Dit soort verkleinwoorden komt men meer tegen in perceelsnamen. Een perceeltje in de Mortelen heet bijv. ‘het Morteltje’. Een wei in de Kasteren: ‘het Kasteleintje’.

3 De Galgenbult aan de kant van de Oude Grintweg. Ook die naam spreekt voor zich. Het is een hoger gelegen gebied waar, in het verleden, inderdaad galgen opgericht werden. Daar werden geen mensen terechtgesteld, maar als er iemand in Oirschot terechtgesteld was, dan werd zijn lijk op een kar geladen en naar de Galgenbult vervoerd om daar opnieuw aan de galg gehangen te worden. Oirschot had in het verleden meer van zulke plaatsen. De Merodelaan in Spoorndonk werd vroeger niet voor niks de Galgensteeg genoemd. Ook op de hei moet zo’n galgenveld geweest zijn. Of daarmee de

plaats van het tegenwoordige Galgenbos bedoeld werd, of nog een andere plaats op de hei, is me niet bekend.

Zo'n lijk vervoeren en aan de galg hangen was natuurlijk geen prettig werkje. Zo heeft in april 1711 een vorster, die eigenlijk dat karweitje moest opknappen, zich 'geretineerd' (teruggetrokken) en verstoopt om aan dat werkje - twee gehangenen die de scherprechter al los gesneden had, naar het 'buitengerecht' de Galgenbult te vervoeren – te ontkomen.

4 Een hoger gelegen wal aan de kant van de Smalzij. In mijn jeugd werden enkele van die hoger gelegen perceeltjes nog wel voor akkerbouw gebruikt. Nu niet meer.

5 En tenslotte enkele hoge akkers aan de kant van de Lopensestraat. Die akkers waren en zijn van de straat gescheiden door een loop waaraan de straat zijn naam te danken heeft. Deze loop – die voor de ruilverkaveling nog een flinke brede (natuurlijke) loop was, maar nu meer op een slootje lijkt - stroomt noordwaarts langs de Smalzij en vormt zodoende ongeveer de oost- en noordgrens van de Mortelen. Een eindje voor de Galgenbult stroomt zij in een andere loop, afkomstig uit de Mortelen, om daarna af te buigen en richting de Schutskuil te stromen. Hoewel, zo was het enkele jaren terug nog.

Nogmaals, tussen deze genoemde hogere gronden liggen dus de Mortelen, en **niet** tegen de oude Grintweg aan of in de Woekerd, de Quinkerd, de Schoringen of op Heerebeek. De familie Van Coehoorn zou zich en bloc van schrik omdraaien in haar graf, als ze het hoorde, en Menno, de fortbouwder, zou meteen ter plaatse een verdedigingswerk bouwen om zich te beschermen tegen deze inlijving.

Doordat de Mortelen een nat gebied is, was de grond vroeger alleen geschikt voor bomen en struiken die van vochtige grond hielden en voor grasland. Weiland dus waar, in het late voorjaar als de grootste nattigheid voorbij was, jong vee 'ingeschaard' werd. Waar geen drinkputten geslagen hoefden te worden zoals op de hoger gelegen Galgenbult, maar een 'drinkenskuiltje schieten' voldoende was om drinkwater voor het vee aan te kunnen. Enkele weien waren soms zo vochtig dat de grond veerde als je er over liep. De 'leren zulder'

noemden we zo'n wei. De meidoorn, 'wilde kruinagel', wilgen en andere struikgewassen, waar wij, kinderen, de naam niet van kenden, bloeiden en groeiden er volop rond die weien. En in de weien groeiden behalve bloemen onder andere ook biezen. Die plukten wij om er kransen van te vlechten. We plukten er hazelnoten. En soms werd er door de jeugd een paar vissen gevangen. Vooral als de sloten weerschoongemaakt en uitgediept waren. De eigenaars van de percelen kaptten er om de zoveel jaren het hout rond de weien. Dit voor hun eigen gerief, maar waardoor bloemen langs de slootkanten weer de kans kregen en waar de volgende jaren weer fris groen jong hout uitschoot.

Dat was vroeger in.....de Mortelen.

U merkt het misschien. Ook de Mortelen is geen natuurgebied dat vanzelf ontstaan is, maar dat landschap is gemaakt door onze boeren voorouders. En niet door het te bewonderen en er af te blijven, maar door het met mate te gebruiken.

Op verschillende plaatsen in het buitengebied tussen Boxtel, Oirschot en Best zijn informatieborden geplaatst o.a. door 'het Brabants Landschap'. Op die borden staan wandelroutes aangegeven. Daarbij wordt gesuggereerd dat je - als je zo'n route volgt - in de Mortelen wandelt. Niks is minder waar. Mensen van 'het Brabants Landschap' moesten beter weten. Je kunt misschien wandelen in de Schoringen, in de Quinkerd, in de Woekerd, in Heerebeek of om de Mortelen heen, maar er gaat beslist geen wandelroute echt de Mortelen in. Dat buitenstaanders niet juist geïnformeerd worden, is nog niet zo'n ramp, maar hopelijk doen Oirschot en haar bewoners daar niet aan mee. Als men zijn of haar erfgoed wil behouden (waartoe ook het landschap behoort), moet ook de juiste naam op de juiste plek behouden blijven. De lezers van dit artikel weten nu in ieder geval dat er met de naam **de Mortelen** tegenwoordig veel te royaal en onjuist omgesprongen wordt.

Zegt het voort! Zegt het voort!

Cl. Van Esch-van Hout

ALTAREN IN DE KERKEN VAN OIRSCHOT (vervolg)

5. O.L.Vrouwe-altaar: O.L.Vrouw Presentatie en Maria der Smarten.

In de archieven worden weliswaar twee aspecten uit het leven van Maria genoemd, die via een altaar herdacht werden, maar de presentatie van Maria was verreweg het voornaamste (feestdag op 21 nov.). Slechts twee keer, in 1558 en 1560, wordt melding gemaakt van een altaar van Maria der Smarten, waaraan dan een pacht moet worden betaald.

Het feest van Maria's Presentatie in de tempel steunt op apocriefe gegevens en is uit het oosten overgenomen. Het feest van de 7 smarten van Maria kent merkwaardigerwijze in de Romeinse liturgie twee vieringen: van Keulse oorsprong is de viering in de vasten, en van de Servieten op 15 september (de dag na het feest van de kruisverheffing)¹.

In 1468 is de rector van de O.L.Vrouwkapel tevens rector van het O.L.Vrouwe-altaar in de St. Petruskerk (en het St. Jorisaaltaar daar). Dit ene Maria-altaar is echter voor de in 1463 opgerichte Broederschap van O.L.Vrouw niet voldoende, want in 1512 verkoopt Jacob Wouters van den Dijck een mud rogge aan de Broederschap om daar een nieuwe fundatie mee te stichten voor een nieuw altaar in de St. Petruskerk. In 1518 is deze stichting echter nog niet opgericht, maar een jaar later is er wel sprake van een 'tweede fundatie van het O.L.Vrouwe-altaar aan de noordzijde in de St. Petruskerk', waarvan heer Lucas van den Horenvenne de rector is. In datzelfde jaar wordt heer Andries Coremans genoemd als rector van het altaar van O.L.Vrouw Presentatie in dezelfde kerk. Het altaar aan de noordzijde wordt echter vernield, want in 1541 wordt een bedrag van 7 gulden en 14 stuivers vermaakt t.b.v. een tafel voor het altaar aan de noordzijde en nog eens een gulden, maar dat mag pas worden uitbetaald als men die tafel begint te maken 'en niet eerder'. In de jaren daarna

¹ Encyclopedie van het Katholicisme

worden nog zeer regelmatig verschillende schenkingen gedaan voor de reparatie van een O.L. Vrouwe-altaar, tot in 1567 toe. De oorzaak van de vernieling is niet aangegeven, maar regelmatig wordt in die tijd melding gemaakt van vernielingen door oorlogsgeweld. Bovendien was in 1566 de grote beeldenstorm in Vlaanderen en Brabant.

Het altaar wordt verschillende keren in legaten bedacht, ook met giften in natura. In 1534 vermaken schepen Peter van der Ameijden en diens wettige vrouw Beate aan de fabriek van de St. Peterskerk hun beste hamelschaap ter reparatie van de O.L. Vrouwekapel. In 1549 schenkt Elisabet wed. Wouter Janszoon van Gerwen aan het altaar van de noordzijde in haar testament haar ‘Kamerijkse hoofd-doek’. Twee jaar later krijgt het altaar, samen met die van het H. Sacrament en St. Sebastiaan voor de versiering van die altaren, elk 12 stuivers. Een jaar later wordt bij testament het respectabele bedrag van 25 gulden t.b.v. het onderhoud van het O.L. Vrouwe-altaar vermaakt.

In 1519 wordt de heer Andries Coremans (soms ook Joost geheten) voor het eerst genoemd als rector van het altaar van O.L. Vrouwe Presentatie. Onder zijn ‘bewind’ worden veel pachten aan het altaar beschreven. Onduidelijk is, of dit te danken is aan een actief beleid of vanwege het feit dat hij lange tijd rector blijft. Pas in 1552 belooft hij aan een niet genoemde (nieuwe) rector een jaarlijkse rente van een gulden te gaan betalen. In 1578 wordt heer Eijmbrechten Hoppenbrouwers als rector genoemd, maar heer Andries is dan nog niet overleden en heeft zijn oude functie nog niet helemaal afgelegd. In 1581 schrijft hij een brief aan de heren schepenen en de Raad van de stad Den Bosch in naam van de Koning. Hij dient een beleefd verzoek in als inwoner van Oirschot en eenvoudig burger in zijn functie van rector van het O.L. Vrouwe-altaar Presentatie en dat van het St. Willibrordusaltaar in de St. Peterskerk. Het gaat over een jaarlijkse pacht van 15 lopen rogge aan het altaar op een onderpand dat eigendom was van het gasthuis, het Oerschore, waarvan hij de papieren is kwijtgeraakt. Hij schrijft dat hij eerder al in de gebannen vierschaar

is geweest om een nieuwe brief hierover te krijgen, zonder succes. De afloop is mij helaas onbekend.

In 1632 wordt heer Adriaen Verachter als rector en beheerder van het altaar genoemd.

6. Sint Dymphna, Dijnphna, Dingena of Dingen.

Deze heilige werd waarschijnlijk in de zevende eeuw geboren als prinses in Ierland. Op circa 12-jarige leeftijd overleed haar moeder. Toen haar vader, de koning, geen geschikte vervanging voor zijn vrouw kon vinden, viel vanwege de sprekende gelijkenis zijn oog op hun dochter Dymphna. Toen de keuze van haar eigen vader haar ter ore kwam, vluchtte de inmiddels bekeerde Dymphna met Gerebernus, een priester en haar vertrouweling. Hoewel zij terecht kwamen in de buurt van Geel in België, kwam haar vader hen op het spoor en onthoofdde eerst Gerebernus. Dit sterkte zijn dochter in haar weigering om het bed met hem te delen, waarop de koning ook zijn eigen dochter het hoofd afsloeg en beide lichamen in de buurt van Westerlo in het open veld achterliet. Toen hun lichamen daar na enige tijd ontdekt werden, had tot verbazing van iedereen die het zag, geen enkel dier hen aangeraakt. Nadat ze in Geel waren begraven gebeurden er nog veel wonderen op hun graf en het stadje werd een bedevaartsplaats en toevluchtsoord voor vooral geesteszieken. Deze kregen een tegel omgehangen met de naam Dymphna erop. Als de zieke ondanks de vele gebeden hierna nog niet genezen was, werd die door de bewoners van Geel in hun huis opgenomen. Geel geniet nu nog

Sint Dymphna, beschermheilige van Geel.

grote bekendheid vanwege deze nog steeds voortdurende thuisverpleging. Dymphna wordt afgebeeld met haar martelinstrument: een zwaard, en een geboeide duivel aan haar voeten. Haar feestdag is 15 mei.

In 1469 wordt een pacht van een halve mud rogge aan het altaar vastgelegd. Deze kleine pacht is een beetje tekenend voor dit altaar, hoewel de bedra-

gen incidenteel ook wel eens hoger waren. Typerend voor dit altaar is: geen bijzondere gebeurtenissen, constant de hele periode door kleine bedragen. Er is geen aanwijzing dat er een ander St.Dingen-altaar is geweest dan in de St. Petruskerk.

Over de rectoren is ook niet veel bekend: heer Daniden van den Broeck is dat in de jaren 1540 tot hij in 1549 zijn zaken overdraagt aan Peter Willems van Brogel als zijn zaakwaarnemer. Deze Peter kreeg een machtiging om de pachten en rentes voor het altaar in te vorderen, ‘daarvoor kwijting te geven en al het andere te doen wat nodig is’. In 1615 is Arien van Coll genoemd als beheerder van het altaar.

7. Het altaar van de H. Drievuldigheid of de Drie-eenheid.

Drievuldigheid, Drie-eenheid of Triniteit slaat op het éne Goddelijke wezen, dat drievoudig aanwezig is in de personen van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Drievuldigheidsdag wordt gevierd op de zondag na Pinksteren. Waarschijnlijk is het feest al ontstaan in de 10e eeuw, maar in de 14e eeuw voor de hele kerk ingevoerd door de toenmalige paus².

Het altaar stond in de St. Petruskerk.

De eerste vermelding is in 1469 als heer Jan Rolofs, als rector van het Altaar van de H. Drie-eenheid, de toezegging krijgt van Dirck Andries Smollers, Daniel die Crom, Dirck Meeus en Gijsbrecht ...³ Gijben dat deze heren voortaan 7 mud rogge gaan betalen, Oirschotse maat, vanwege het onderpand dat ze in gebruik hebben van dat altaar. De rector woont of heeft een stuk grond naast een beemd genoemd de Cluijse, gelegen in Oirschot onder Ameijden.

1528: heer Henrick Dirck Corstiaens van de Velde en heer Willem van Petershem, rectoren van het altaar, verkopen met instemming van het kapittel een huis met grond, genoemd ‘de Oude Kapelle’ in herdgang Straten.

² Encyclopedie van het Katholicisme

³ is onleesbaar

1535: Gijsbrecht Thomas Hoppenbrouwers, ‘beneficiant en rector van een deel van het inkomen van het altaar van de H. Drievuldigheid’, machtigt twee procureurs verbonden aan de Raad van Brabant, en zijn vader Thomas Hoppenbrouwers om namens hem al zijn zaken te behartigen en processen te voeren die hij als opdrachtgever heeft lopen voor de kanselier en Raad van Brabant dan wel in de toekomst zal hebben en wel speciaal in de kwestie tegen meester Peter van Keersp en meester Peter Simons etc. Of deze rechtszaken met het altaar te maken hebben, wordt niet vermeld, maar de namen van de tegenpartij ben ik niet eerder tegengekomen.

1583: Op de molen onder Straten staan o.a. de volgende lasten: aan heer Melchior als rector van het H. Drievuldighedsaltaar anderhalve mudde rogge per jaar, Oirschotse maat. Aan dezelfde persoon nog 3 lopen rogge p.j., zelfde maat.

Het altaar heeft in ieder geval ook inkomsten uit bezittingen in Hedd.

8. Maria Magdalena

In de geschiedschrijving zou de figuur van Maria, afkomstig uit Magdala aan het meer van Genesareth, een samenvoeging zijn van twee vrouwen die in één persoon wordt voorgesteld als een van de duivel bezeten zondares, die door Jezus hiervan werd genezen. Als dank volgde zij hem haar verdere leven en was bij Zijn kruisiging, graflegging en verrijzenis. Zij wordt in de kunst vaak afgebeeld als een aantrekkelijke vrouw, die als boetedoening voor haar zonden de voeten van Jezus zalft of onder het kruis staat.

Het zal dan ook niet verbazen dat zij de patroonheilige (feestdag 22 juli) is van de kappers, parfumeurs, prostituees en boetelingen.

Haar doelgroep zal waarschijnlijk klein geweest zijn in Oirschot want zij is de enige heilige, die slechts eenmaal in deze archieven wordt vernoemd: in 1469 moet 25 rijngul-

dens worden betaald aan heer Henrick van Berse, dan rector van haar altaar. Niet vermeld is of dat altaar in de O.L.Vrouwekapel of de St. Petruskerk was.

9. H.Geest-altaar

Geest (latijn:spiritus) betekent oorspronkelijk ‘bewogen licht’, bron van leven en gevoelens.

Uit verschillende teksten in het N.T. blijkt dat Christus en de H.Geest met God op één lijn worden gesteld, terwijl ook meer dan eens het werk van Christus op één lijn wordt gesteld met dat van de H.Geest⁴.

In 1499 is heer Frank Haesten rector van het altaar. In die hoedanigheid kaart hij bij de schepenen een achterstallige vordering aan van 4 jaar inzake een rente van een pond pajment, welke rente Jan Haijaert eerder had beloofd aan zijn zwager heer Willem van der Meer en aan de erfkapelaans van het H. Geestaltaar, steeds te betalen op St. Hubrechtsdag op onderpand van een huis, tuin etc., gelegen onder Erdbruggen en ook op onderpand van zijn erfdeel dat Jan nog vanwege diens moeder zou erven.

Schepenen bepaalden bij vonnis dat heer Frank zijn vordering op het bezit mocht verhalen en Melis (de vorster) heeft daarvoor de uitwinning verzorgd. De koop is in eerste instantie gegund aan heer Willem. Daarna hebben heer Frank en heer Willem het bezit in herberg de Leeuw geveild. Ene Joerden van der Vloet heeft het bod toen verhoogd met een lopen rogge en kreeg dus de koop definitief toegewezen.

Door de jaren heen worden kleine verplichtingen in de vorm van roggepachten of rentes in geldbedragen aan dit altaar beschreven, dat in de St. Petruskerk was.

In 1624 is heer Dirk de Metser rector van het H. Geest altaar. Het altaar heeft dan een beemd in eigendom, de Papenbeemd genoemd. Erbij staat dat die in de buurt van de H. Eik ligt. De beemd wordt

⁴ Encyclopedie van het Katholicisme., p. 333 en 381.

met directe ingang voor 4 jaar verhuurd met de bepaling dat die aan het einde van de huurperiode per medio maart weer verlaten moet worden. De huurders mogen geen nadeel aan de grond toebrengen door plaggen te steken of houtopstand te kappen of zij moeten de eventuele schade vergoeden. De huurders moeten per jaar aan heer Dirk de Metser het niet geringe bedrag van 28 gulden betalen op St. Andriesdag, waarvan het eerste jaar nu direct. Een jaar later verklaart heer Dirk de Metser dat de erfgenamen van wijlen Denis Gijsberts van Engeland met goedkeuring van de heren van het kapittel aan hem een pacht van 5 lopen roggen per jaar hebben afgelost. Deze pacht werd door de erfgenamen aan het H.Geest altaar betaald uit een stuk land, genoemd de Schoot onder Aerle, en is nu met f. 60.-- afgelost samen met twee jaar achterstallige termijnen.

In 1632 heeft heer Frans Aelbrechts de functie van rector overgenomen. Hij moet dan een jaarlijkse renteschuld van 3 gulden en 10 stuivers gaan betalen, die betrekking heeft op een jaarpacht van 5 lopen rogge die werd afgelost aan heer Dirck de Metser, de voorganger in de functie van beheerder van het H. Geestaltaar.

Wordt vervolgd.